SADDHARMA

Tijdschrift over boeddhisme **September 1993**

In dit nummer:

SADDHARMA - de Goede Leer - is het orgaan van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme. Het blad verschijnt viermaal per jaar.
Losse nummers: f. 3,--. ISSN 0924-9818.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme is sinds 15 december 1978 de voortzetting van de Stichting Nederlands Boeddhistisch Centrum die werd opgericht op 8 november 1967. De stichting is:
- een ontmoetingsplaats voor alle vrienden van het boeddhisme;
- niet gebonden aan een boeddhistische school of groepering; de verschillende richtingen die het boeddhisme kent, komen in haar publikaties en op haar bijeenkomsten aan het woord;
- geen religieus genootschap in de engere zin van het woord.

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme wil diegenen verenigen - welke levensovertuiging of welk geloof zij ook aanhangen - die op enigerlei wijze belangstellen in het boeddhisme of zich daarbij betrokken voelen. Zij zijn als begunstigers van harte welkom.

Begunstigers ontvangen het tijdschrift Saddharma en brochures over onderwerpen die in het kader van het boeddhisme van belang zijn en die onder auspiciën van de stichting worden uitgegeven; zij hebben het recht deel te nemen aan de landelijke lente- en herfstbijeenkomsten.

Tevens wil de stichting, onder meer door het in stand houden van een bibliotheek, fungeren als documentatiecentrum over het boeddhisme ten behoeve van begunstigers en andere belangstellenden.

Secretariaat: Mevr. S. Piek-Maas Geesteranus, Kerkhoflaan 4, 2585 JB Den Haag, tel. 070-3505194

Minimum-donatie 1993: f. 35,-- (echtpaar f. 45,--, stud. f. 25,--). Postgiro no. 1520022 t.n.v. penningmeester stichting Vrienden van het Boeddhisme, Oegstgeest.

Brochures die nog verkrijgbaar zijn:
Grondbeginselen van het boeddhisme, door Tonny Kurpershoek-Scherft,
Natuurbehoud en milieubeheer: metta en karuna, door Victor Westhoff,
Inzicht en uitzicht, twee opstellen over Zen, door Leo Boer,
Boeddhisme en psychologie, door Rob Janssen,
Oosterse meditatie en westerse psychotherapie, door Ada Herpst.
Prijs (incl. porto) f. 5,50 per exemplaar.

Tevens verkrijgbaar: het insigne 'Wiel van de Leer', met het woord Dharma, verguld. Prijs (incl. porto) f. 17,50.

Bestellingen gelieve men te richten aan het secretariaat.
Vermeldt s.v.p. duidelijk de titel van de gewenste brochure.

SADDHARMA

Jaargang 25, nr. 1 **September 1993**

REDACTIONEEL

TOEN EN DAAR OF HIER EN NU

De neiging tot terugkijken is sterk in boeddhistische kring. De Boeddha, legendarische leraren uit Tibet of Japan, oude teksten in oosterse talen, eeuwenoude tradities van monniken - zij oefenen een fascinerende aantrekkingskracht uit.

Maar wij leven hier en nu. De praktische vraag voor ons is: wat kan het boeddhisme betekenen voor mensen in Nederland en vergelijkbare westerse landen in de jaren negentig van deze eeuw?

Om die vraag te kunnen beantwoorden is kennis van het boeddhisme toen-en-daar onmisbaar. Het is goed dat oude teksten worden vertaald en verklaard en dat de geschiedenis wordt bestudeerd om te zien hoe de leer telkens in haar verschijningsvorm is aangepast aan de omstandigheden van tijd en plaats, maar in wezen toch altijd de leer van de Boeddha is gebleven.

Langzamerhand is nu het Westen aan de beurt om het boeddhisme een aangepaste verschijningsvorm te geven. Twee symptomen ervan worden in dit nummer van Saddharma gesignaleerd.

Het ene signaal komt uit Wenen. De ommezwaai die het Duitstalige boeddhistische tijdschrift Bodhi Baum maakt is veelbetekend. Van de mens hier en nu wordt maatschappelijke betrokkenheid geëist. De westerse boeddhist moet zich dan wel gaan afvragen - en het blad doet dat ook - welke antwoorden het boeddhisme heeft te bieden op maatschappelijke vragen.

Het andere signaal is afkomstig van een wereldcongres in Montreal. De maatschappelijke betrokkenheid van het boeddhisme kreeg er mondiale allure door de uitspraken van de Dalai Lama over de holistische benadering van de problemen op onze planeet, de armoede van mensen in grote delen van de wereld en de ramp die de bevolkingsexplosie heeft ontketend.

Er hoeft geen twijfel over te bestaan: de leer van de Boeddha van toen-en-daar is ondubbelzinnig relevant voor de wereld van hier-en-nu. □

ONGRIJPBAAR IS DE GANGES (2)

MICRO- EN MACROCOSMOS: ZIJN ZIJ ÉÉN?

door Tonny Kurpershoek-Scherft

In een van de boeken van de Pali-canon lezen wij de volgende fabel.[1])

"Ooit heeft deze wereld zich gedurende lange, lange tijd ontwikkeld. En terwijl zij zich ontwikkelde, bevonden de levende wezens zich voor het merendeel in de wereld van straling. Zij waren daar spiritueel, voedden zich met vreugde, straalden zelf licht uit en verbleven in de lucht, voortdurend in welzijn; en zo bleef het een lange, lange tijd.

Tot de wereld, na verloop van een lange, lange periode, een nieuwe ontwikkeling doormaakte. Verdwenen uit de wereld van straling, bereikten toen de meeste levende wezens deze wereld. Nog waren zij spiritueel, voedden zich met vreugde, straalden zelf licht uit en hielden zich op in de lucht, in niet aflatend welzijn. (...) In die tijd echter, werden zon noch maan waargenomen, geen gesternte en geen licht van planeten, geen dag en nacht, maanden noch halve maanden, seizoenen noch jaren, geen man en vrouw. En de mensen werden 'mensen' genoemd.[2])

Toen, na verloop van weer een lange, lange periode, breidde zich de 'smaak-aarde' over het water uit. Zoals zich op hete melk, wanneer deze afkoelt, een vel vormt, juist zo verscheen zij. Zij had kleur en geur en smaak. Zoals goede boterolie of boter, zulk een kleur had zij; en als zoete, pure honing van kleine, wilde bijen, van zulk een smaak was zij.

En toen vroeg deze of gene mens, die een rusteloze natuur had, zich af: 'Heer, wat mag dit zijn?' - en hij stak er een vinger in en proefde. En de smaak-aarde behaagde hem en begeerte daalde in hem af. En vele anderen volgden hem na.

Maar toen zij met de handen balletjes van de smaak-aarde begonnen te maken en die begonnen te eten, verdween voor hen de eigen glans. En toen de eigen glans verdwenen was, verschenen de zon en de maan, en de sterren en het licht der planeten. Toen werden dag en nacht waargenomen, maanden en halve maanden, jaargetijden en jaren. Tot zover heeft toen de wereld zich ontwikkeld.

---

1. Het eerste deel van het artikel *Ongrijpbaar is de Ganges* is verschenen in het vorige nummer van Saddharma (juni 1993).

2. Namelijk zonder onderscheid naar geslacht en kaste.

En naarmate de wezens de smaak-aarde tot hun spijs gebruikten, in die mate drong verruwing door in de substantie der mensen, en schoonheid en lelijkheid werden onderscheiden. Sommigen waren mooi, anderen lelijk. En de mensen die mooi waren, verachtten de lelijke mensen, zeggende: 'Wij zijn mooier dan dezen, zij zijn lelijker dan wij.' En voor hen die tengevolge van het gepoch op hun schoonheid een verwaande en arrogante aard hadden gekregen, verdween de smaak-aarde.

En toen verscheen de aarde-paddestoel. En toen de aarde-paddestoel verdwenen was, verscheen de aarde-klimplant. En toen de klimplant verdwenen was, verscheen er rijst voor de mensen, in het wild rijpend, zonder vlies of kaf en goed van smaak en korrel. (...) En lange, lange tijd bleven de mensen de in het wild rijpende rijst tot hun spijs gebruiken. En voor de vrouw verschenen de geslachtsdelen van de vrouw, voor de man die van de man. En man en vrouw begonnen op een extreme wijze aan elkaar te denken, hartstocht ontwaakte in hen, lustgevoelens daalden neer in hun lijf. In die tijd kwamen mensen ertoe om huizen te bouwen, om hun beschamend gedrag voor anderen te verbergen.

En toen kwam in deze of gene mens, die een luie aard had, de gedachte op: 'Waarom beul ik me af met rijst te halen in de avond voor de avondmaaltijd en in de ochtend voor het ontbijt? Als ik nu eens rijst zou halen in één keer voor avondmaal èn ontbijt?' En daarop deed hij aldus. En anderen volgden hem na, men haalde de rijst in één keer voor vier, en toen voor acht dagen. Maar sinds de mensen begonnen de rijst in voorraad te nemen, wikkelden zich een vlies en kaf om de korrel; ook groeide het gemaaide niet weer aan, er werd een oogsttijd ingesteld, de rijstplanten bleven in bundels staan.

Toen kwamen de mensen bijeen en jammerden: 'Helaas, kwade, verderfelijke eigenschappen zijn onder ons verschenen, want eens waren we spiritueel, we voedden ons met vreugde, straalden zelf licht uit. (...) Maar nu wikkelen zich een vlies en kaf om de korrel, wat gemaaid is groeit niet weer aan, we moeten oogsten, de rijstplanten blijven in bundels staan. Laten we nu de rijst verdelen en landscheidingen vaststellen.'

En alzo deden zij. Doch toen kwam er iemand met een baldadige aard, die terwijl hij zijn eigen deel bewaakte, andermans deel stal en opat. De anderen waarschuwden hem, maar hij deed het opnieuw, en ook ten derden male. Toen grepen zij hem, ze sloegen hem met de hand of met de stok en wierpen hem met aardkluiten. Sedertdien werd diefstal waargenomen, evenals bestraffing, leugen, geweldpleging.

Toen kwamen de mensen opnieuw bijeen en jammerden over de slechte eigenschappen die onder hen waren verschenen, en zij besloten: 'Als wij nu eens één mens zouden aanwijzen als onze leider? Hij moge zich vertoornen op wie toorn verdient, berispen wie berisping verdient, verbannen wie verbannen behoort te worden. Wij echter zullen hem een deel van onze rijst afstaan.'

En zij begaven zich naar diegene onder hen die de knapste en mooiste was, de beminnelijkste en bekwaamste, en zij deden hem hun voorstel. 'Zo zij het, heren,' zei die mens. En aldus geschiedde naar hun wens.

Daarom, omdat hij door het volk gekozen is, daarom heet de door het volk gekozene zo, het was de eerste betiteling die gangbaar werd. Omdat hij de heer der landerijen is, daarom heet de landeigenaar tot de kaste der grondbezitters te behoren, dit was de tweede betiteling. Als derde kwam de titel 'koning' in gebruik, omdat de koning anderen tevreden stemt door rechtshandhaving[3]). Zo was dus, naar oud en oorspronkelijk woordgebruik, het ontstaan van deze kring van de hoogste kaste: uit gelijken, niet uit ongelijken; rechtens, niet door onrecht. Want gerechtigheid, waarlijk, dat is het beste onder de mensen."

Het is een bekoorlijk, maar op zekere punten moeilijk te duiden verhaal. Er wordt verteld over een evolutie van de wereld, die geen vooruitgang was, maar een soort val van engelen. Of een verdrijving uit het paradijs: evenals in het scheppingsverhaal in het Oude Testament is de verdrijving uit geluk en onschuld het gevolg van het vermogen tot onderscheiden, van kennis van goed en kwaad. Wetten, en gezag om deze te handhaven, zijn de enige kans om de samenleving in de nieuwe situatie voor anarchie te behoeden. Daarbij wordt ons een democratische ordening geschetst: de koning is niet 'uit de arm van Brahma' geboren (het Indische equivalent van ons 'door God gezalfde'), maar de eerste onder zijns gelijken. De bedoeling van de vertelling schijnt allereerst te zijn, het onderscheid tussen de kasten weg te nemen. Voor de Boeddha waren bij de geboorte alle mensen gelijk.

Dit is echter niet wat ons in de context van dit opstel het meest interesseert. Het sprookje bevat een aantal merkwaardige componenten. Wat betekent het bijvoorbeeld dat toen de mensen van grovere substantie werden, de zon en de maan, de jaren en jaargetijden

---

3. In de Pali-woorden voor deze overheden schuilden respectievelijke de betekenissen "gekozen", "akker" en "behagen".

verschenen? Waren die er dan tevoren niet? Of alleen onzichtbaar door de eigen straling? Of werden nu pas de ogen geopend? Ik vermoed dat op de eerste vraag van boeddhistische zijde geen antwoord zou volgen, en wel omdat ze een van de Onoplosbaren betreft.

Het antwoord op de tweede vraag echter wordt expliciet gegeven: er is nu pas menselijke kennis mogelijk, zowel van de natuur rondom als van de eigen onderlinge verschillen. De gevolgen zijn fataal. Het zijn de handelingen van de mensen zelf die de natuur steeds weerbarstiger maken. De wereld mag zijn wat ze is; maar de mens ervaart haar wel (zoals, trouwens, ook een vogel of vleermuis of vis dat doet) op zijn eigen wijze.

Bovendien schijnt de mens de wereld telkens weer op te roepen op het eigen (dalende) niveau. Hoe anders die smaak-aarde, aarde-paddestoel, aarde-klimplant te verklaren? De conclusie moet wel zijn dat de wereld op z'n minst het collectief van aller kamma is. En zeker bepaalt het kamma al hetgeen we van de wereld te zien krijgen.

Freudiaanse trek?

Het is verrassend hiermee dicht in de buurt van (bijvoorbeeld) het neo-platonisme van Plotinus te komen. Voor Plotinus was al het bestaande een emanatie van de godheid; geest en ziel zijn al lagere stadia, de materie is het laatst geëvolueerde en staat gelijk met het niet-zijnde. Het heimwee en de opdracht van de mens is: terugkeren naar zijn bron, en de eigenheid doen opgaan in de godheid. Dit betekent ook hier: je kennis wegdoen.

De essentie van dit wereldbeeld vinden we terug in de mythen van vele culturen. Blijkbaar gaat het om iets heel dieps. Is het misschien verlangen naar regressie? Heeft Freud gelijk en heeft het fenomeen te maken met terugverlangen naar de veilige geborgenheid in de moederschoot?[4]) Waar komt trouwens die idee van een val (een evolutie die als een val wordt afgeschilderd!) precies vandaan? En is niet datgene wat vervolgens wordt nagestreefd: de opgang, het gaan richting nibbana of opgaan in de Godheid, niet juist een uiting van die Freudiaanse trek?

Niettemin smachten mystici overal ter wereld naar een terugkeer, die waarlijk als een opgang wordt begrepen. En als daarbij waarnemen

---

4. Op deze mogelijkheid maakte de schrijfster Margaretha Ferguson mij attent.

en bewustzijn van een gans andere orde worden, zodat er in wereldse zin een vermindering van vermogens plaatsvindt, dan wordt dit niet als verlies ervaren, noch als regressie naar een bijna-niet-bestaan, maar juist als immense winst. We komen hierop terug.

Nog maar het begin

Bij een beroemd commentator van de Pali-canon, Buddhaghosa, lezen wij de volgende versregels:
Wens ik heden de zin te verklaren
van het voorwaardelijk ontstaan,
dan bereik ik de bodem niet, als werd ik
ondergedompeld in zee.

Wij kunnen niet anders dan met hem instemmen, want de meesten van ons zal het al moeilijk genoeg vallen om werkelijk doordrongen te raken van de (bijna) onstoffelijke samenhang van al het levende. En voorts, wat verstaan we bijvoorbeeld onder leegte?

Leegte is afwezigheid, een ruimte zonder inhoud. Als het waar is dat wij het universum, laat ik zeggen alle werelden tezamen, leeg kunnen noemen, dan betekent het, nuchter bekeken, een totaal nihilisme: niets is, of: eigenlijk is er helemaal niets. Ook ruimte en tijd komen te vervallen, lossen op, verdampen. Ruimte ontstaat door beweging, door tekening van patronen, door verte. Tijd begint bij het zich voltrekken van beweging, tijd begint te lopen bij geboorten. Beide categorieën hebben de filosofen door de hele historie heen, heel wat hoofdbrekens gekost, en tegenwoordig omspoelt het probleem ook de fysici met een zee van vragen.

In het boeddhisme verwijst het begrip leegte niet naar iets van fysische aard. Wel heeft het woord een dubbele betekenis. De eerste is: daar alles vervliet en voortdurend overgaat van het een in het ander, zijn alle verschijnselen 'leeg', zonder vaste kern, onwezenlijk.

In de tweede betekenis is het woord een term uit de boeddhistische psychologie en de aanduiding voor een blank, onbegrensd, aan de verschijnselen, dat wil zeggen aan dualisme, ontkomen bewustzijn. Het nibbana, de 'uitblussing', is gerealiseerd, we kunnen ook zeggen, de leegte is gerealiseerd, en daarmee de bevrijding, *vimutti*. Voor wie dit heeft volbracht, geldt:
Wiens weidegrond het Lege en Tekenloze
de Bevrijding is, - als van vogels in de lucht
zo onnaspeurlijk is diens weg.

En hier zitten wij vast. Hoe moet een gewoon sterveling de Leegte, het nibbana, begrijpen? Hoe zullen wij het boeddhistische Pad nog verder volgen? Hoe zullen wij doordringen tot de sfeer, 'waar geen aarde, geen water, geen vuur en lucht worden waargenomen, deze wereld noch de wereld van de overzijde, geen zon en geen maan. Daar is geen komen en geen gaan, geen standhouden, geen verzinken, geen verrijzen. Zonder grond, zonder gebeuren, zonder steunpunt is dit. Ik zeg u, dit is het einde van lijden'.

Hier is de sfeer van het waarlijk Zijnde, niet geworden, niet veroorzaakt, rustend in zichzelf, van niets buiten zich afhankelijk. Ruimte en tijd zijn tezamen en in énen opgeheven. Hier poogt het woord het *ens realissimum* aan te duiden. We zitten midden in de metafysica. Ons voorstellingsvermogen bezwijkt.

En opnieuw rijst die vraag: is dit geen regressie in plaats van een pad omhoog? Gaat het hier weer over een val, hoewel het als het omgekeerde, de weg terug naar een serene staat, wordt voorgesteld? Moeten we onschuldig en onwetend, vanzelf-levend en ingebed in de natuur worden, als het dier?

Maar: het dier leeft in onbewustheid en wat het waarneemt of doet, dient een beperkt en zelfzuchtig doel. En was het niet de bedoeling dat we van onwetendheid werden bevrijd, dat ons de schellen van de ogen zouden vallen; dat we *wetenden* zouden worden, en wel juist door het ijs van ons *ego* te doen smelten? Hoe kan onbewustheid dan het doel zijn? Voor de vroegboeddhistische dichter verrees het nibbana in een nostalgisch visioen:

Het waarlijk zijnde,
sfeer boven de rede, stabiel,
ongeboren, niet verrezen,
't verdrietloos, smetteloos pad,
einde der dingen met de eigenschap van leed:
rust der verschijnselen, gelukzaligheid.

Let op dat het nog 'pad' wordt genoemd! Als dat woord hier verantwoord gebruikt is, dan moet het wel gaan over een pad waar bewegen en bewogen-worden samenvallen (namelijk zonder actief gaan-en-komen, zie het eerdere citaat hierboven)[5]).

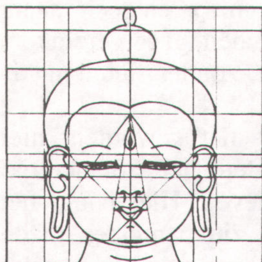
(Wordt vervolgd)

---

5. Vergelijk hoe de dichter Henri de Montherlant dit formuleerde: 'se reposer dans l'action'.

VERNIEUWDE BODHI BAUM VOOR DE JAREN NEGENTIG

door Jacques den Boer

Naarmate het boeddhisme in zijn uiteenlopende vormen van Aziatische herkomst dieper geworteld raakt in het Westen groeit de drang om boeddhistische antwoorden te zoeken voor vraagstukken waar de westerse mens in het dagelijks leven mee te maken heeft. De Dalai Lama heeft dit streven tijdens zijn laatste bezoek aan ons land treffend onder woorden gebracht met zijn uitspraak dat in deze contreien mettertijd wellicht een 'tulpenboeddhisme' zal opbloeien.

Het achttienjarige tijdschrift *Bodhi Baum*, uitgegeven in Wenen, is een actuele illustratie van de verwesterlijking van het boeddhisme. Tot dit jaar luidde de ondertitel *Zeitschrift für Buddhismus*, nu heet het een *Buddhistische Zeitschrift für Gesellschaft und Kultur*. Het jongste nummer accentueert de gedaanteverwisseling veelzeggend door grote aandacht te schenken aan het thema *Buddhismus Made in Austria* oftewel *Austro-Buddhismus*.

De grote inspirator van het blad, Erich Skrleta, wijst in een verantwoording van de nieuwe aanpak (in nr. 1/93) op de discrepantie tussen het omvangrijke aanbod van boeken en bijeenkomsten over het boeddhisme en de vrijwel ontbrekende maatschappelijke relevantie van de leer van de Boeddha. "Boeddha was immers ook een maatschappelijk hervormer, die zich destijds heftig tegen de heersende kastenindeling keerde en koningen, brahmanen en ministers raad gaf over politieke en sociale vragen," schrijft hij. Het streven van het blad is, de relatie tussen spiritualiteit en sociale verantwoordelijkheid duidelijk te maken "als iets dat in onze huidige wereld beleefd moet worden wanneer wij eraan willen meewerken om haar als woonplaats voor mensen en andere wezens te behouden". Het wordt de hoogste tijd, meent Skrleta, dat het boeddhisme laat zien "dat zijn grondbeginselen en wijsheid ingang vinden in het denken in Midden-Europa (en niet alleen hier)".

Skrleta heeft geenszins politieke oogmerken en evenmin wil het blad eenvoudige raadgevingen opdissen: "Simpele kookrecepten zullen wij met wantrouwen tegemoettreden." Dat maatschappelijke betrokkenheid met verwijzing naar religieuze beginselen, ook

boeddhistische, tot bedenkelijke, zo niet verwerpelijke praktijken kan leiden, brengt redacteur Franz Ritter in hetzelfde nummer van Bodhi Baum onomwonden naar voren.

"Religie als verbinding van de mens met het meest innerlijke, ware, oorspronkelijke, met het 'Ongeborene, Ongewordene' zoals de Boeddha het noemde, is ook vaak de springplank geweest voor lawaaimakers, gewelddadigen, zelfzuchtigen," merkt hij op. En dan gaat het niet alleen om de bekende gevallen van door christelijke priesters gewijde kanonnen, de Heilige Oorlog van de islam, of de bijbel als rechtvaardiging voor de onderdrukking van Palestijnen, maar ook om de officieren in Thailand die van boeddhistische monniken 'aflaat' kregen voordat zij hun ondergeschikten het vuur lieten openen op samengestroomde mensenmassa's.

Dilemma

Ritter vestigt de aandacht op een dilemma waar iedere denkende boeddhist op een gegeven moment voor komt te staan. De Boeddha predikt als verlossing van de lijdende mens het nirvana, de uitdoving van het bestaan, het losraken van het wiel van samsara, van de kringloop van wedergeboorten. De Boeddha heeft deze wereld reddeloos verklaard. Het streven van ieder mens moet zijn deze wereld achter zich te laten in meditatie. En toch zouden we ons moeten inspannen om het bestaan op deze wereld te verbeteren?

Het is het klassieke dilemma van de Theravada-lijn ten opzichte van de Mahayana-lijn. Het probleem is indertijd op een hoger niveau gebracht en daarmee opgelost door de introductie van de figuur van de Bodhisattva, het Verlichtingswezen dat in de wereld blijft opdat alle andere wezens op den duur eveneens de Verlichting zullen bereiken. De Bodhisattva 'werkt in deze wereld, maar is tegelijk niet van deze wereld'.

Het probleem is eindeloos becommentarieerd, zegt Ritter, "van het eerste begin van de leer van de Boeddha via onmetelijke aantallen schriftrollen en leerreden tot in onze tijd met haar pogingen om het geheel te verwesterlijken of te ver-New-Agen". Hij voegt er aan toe: "En komen wij zelf dichter bij de kern wanneer wij, in zennistische of vajrayanische vermomming, teksten reciteren en wezens te hulp roepen die bij ons nooit een rol hebben gespeeld?" Ritter confronteert ons met onszelf door een scherp licht te werpen op de schijn van hypocrisie: waar zijn wij in werkelijkheid mee bezig?

De Boeddha heeft ook voor dit dilemma gestaan, zo brengt Ritter

ons in herinnering. Na zijn Verlichting besefte hij dat het ware weten betrekking heeft op een gebied buiten dat van de wereld. Wat moest hij hier dan nog? Toch besloot hij zijn inzicht te gaan verkondigen opdat mensen die er niet ver van verwijderd waren, wellicht ook zover zouden komen. Hij waarschuwde er wel voor, geen tijd te verspillen aan mensen die de leer toch niet zouden verstaan. Daarmee heeft hij ons met het probleem alleen gelaten, verzucht Ritter.

Hij vestigt vervolgens de aandacht op een onmiskenbaar feit dat een grote belemmering inhoudt voor de ontwikkeling van het boeddhisme in het Westen. In oorsprong is het boeddhisme een religie voor monniken. Alleen wie zich voor honderd procent inzette, kon het doel - het nirvana - bereiken. Leken waren in elk geval in dit leven kansloos. Pas het 'volksboeddhisme', de Amida-cultus in Oost-Azië, opende de mogelijkheid voor een huisvader of een huisvrouw om de Bevrijding deelachtig te worden, zij het langs de omweg van het Westelijke Paradijs.

Krakende knieën

Hoe moet dat hier in het Westen gaan, waar met scheve ogen wordt gekeken naar monniken en nonnen en waar het geven van aalmoezen of het aanroepen van Amida niet als een zinvolle bezigheid voor het bereiken van geestelijk heil wordt gezien? Ironisch schrijft Ritter: "Nee, de westerlingen willen meer. Zij gaan met krakende knieën in de meditatieruimte zitten, bestuderen heilige en minder heilige geschriften *('Verlichting in Drie Dagen')* en eisen hun stuk van de religieuze taart. De hele week op kantoor noodzaakt per slot van rekening tot geestelijke compensatie, de door carrièremaken gekromde rug moet worden gerecht, het uitzichtloze en schijnbaar zinloze bestaan moet door een transcendente ervaring worden opgeheven."

"En bovendien kraakt de wereld in haar voegen; wij kruipen rade- en ademloos bij elkaar voor de tv en staren ontgoocheld naar het item Sarajevo dat vandaag weer door nieuwe bombardementen in lichtelaaie staat. Wij zien de begeerte, de haat en de waan. De dagelijke waanzin op straat, de grenzeloze haat waarmee bossen en dieren vernietigd en buitenlanders verdreven worden, de mateloos overborrelende begeerte, die evengoed te zien is in de fixatie op geldelijke winstkansen als in de muur van welvaarts-angst die de noordelijke landen dwars over de wereld bouwen."

Wat te doen in deze situatie? Nog meer mediteren? Voor Franz Ritter ligt het antwoord besloten in de fundamentele boeddhistische

deugd ten aanzien van levende wezens: karuna, medegevoel, mededogen. Karuna jegens de vluchtelingen voor oorlogsgeweld komt gemakkelijk op. Maar hoe staat het met karuna jegens de mensen die, gedreven door begeerte, regenwouden kappen, zangvogels vermoorden of op medemensen schieten?

Overal waar geweld heerst - op de Balkan, maar ook in Sri Lanka en Birma, bij de Koerden, Afghanen, Israeli's, Arabieren, Somaliërs, Zuidafrikanen, de Italiaanse maffia, de Zuidamerikaanse drugkartels enz. - leidt de ene vorm van lijden tot eindeloze andere vormen van lijden. "Dit erkennen en het degenen zeggen die ondanks het luide gekrijs en gesteun van de wereld willen en kunnen luisteren, en als medevoelende openstaan voor de (nog steeds aanwezige) kansen op een gesprek, op het elkaar verstaan, op een samenzijn - dat is voor ons als boeddhisten in de wereld de eigenlijke opdracht." Het betekent dat wij ons moeten richten op hetgeen alle mensen gemeen hebben en dat zowel de neiging tot verdwazing, haat en begeerte omvat als de mogelijkheid tot inzicht, wijsheid en liefdevolle goedheid. Het is daarvoor natuurlijk nodig om onze eigen houding in het dagelijks leven zoveel mogelijk te vervolmaken.

Het Westen staat voor de taak zijn eigen, meer op leken afgestemde vormen van boeddhisme te scheppen. De praktijk van losse bijeenkomsten ('seminars'), die zich in Amerika en Europa heeft gevestigd, is in samenhang met de open verhoudingen in het gezinsleven èn retraiteperioden al de aanzet voor een dergelijke weg, meent Ritter. Zij moet echter niet geforceerd en egoïstisch, maar sociaal weloverwogen worden gevolgd. Hier ligt de basis voor werkelijke vooruitgang.

Misschien zullen wij in het begin niet worden opgemerkt en zal er niet naar ons worden geluisterd. Maar het waren slechts vijf mensen die aanvankelijk, uiterst sceptisch, luisterden naar de Boeddha, besluit Ritter.

Missionaris en activist

Over boeddhisme en maatschappelijke verantwoordelijkheid worden in hetzelfde nummer van Bodhi Baum behartenswaardige uitspraken aangehaald van de 'boeddhistische missionaris en sociaal-politieke activist' Wilhelm Müller (1912-1990), na zijn toetreding tot de Arya Maitreya Mandala ook bekend als Anagarika Subhuti. De Duitse mijnwerker streed als fel communist eerst openlijk en later ondergronds tegen het Hitler-regime. Veroordeeld wegens hoogver-

raad zat hij enkele jaren in de gevangenis (1934-'37). Door boeken uit de gevangenisbibliotheek maakte hij kennis met het boeddhisme.

Na zijn vrijlating dook hij in Neumanns vertalingen van de Palicanon en van die tijd dateerde zijn intense boeddhistische activiteit. Hij stichtte de *Buddhistische Gemeinde am Niederrhein* en het tijdschrift *Der Pfad*, en hield talloze voordrachten. Hij streefde ernaar zonder filosofische of tekstkritische spitsvondigheden in algemeen begrijpelijke en pragmatische vorm boeddhistische grondbeginselen en begrippen te verduidelijken, schrijft Martin Baumann. (Baumann is auteur van *Buddhisten in Deutschland*; *Geschichte und Gemeinschaften*. Diagonal Verlag, Marburg 1993.)

Müller legde grote nadruk op de betekenis van de boeddhistische toevluchtsname, meditatie en rituele plechtigheden, en hij trachtte vooroordelen en onjuiste denkbeelden over het boeddhisme weg te nemen: "Door zijn sterke nadruk op de mógelijkheid van bevrijding van het lijden door eigen inspanning betoont het boeddhisme zich ook een *religie van het optimisme en de wilskracht*, en niet de sombere filosofie van het absolute pessimisme, waartoe zijn tegenstanders het graag willen degraderen." Hij beschouwde het boeddhisme als een 'menselijke religie' die "zeer goed in de moderne industriële samenleving een beslissende rol kan spelen". Hij zag er een aansporing in voor actie en sociale betrokkenheid. De geëngageerde inzet voor het welzijn van mensen, en nadrukkelijk ook van dieren, leidde Müller af uit de bodhisattva-gelofte en het Achtvoudige Pad.

"Als een boeddhist zich inspant voor een juiste levenswijze, dan doet hij dat niet ter wille van het hemelrijk of een goede wedergeboorte, maar vanwege het inzicht dat het juiste handelen hem èn de ontvangers van zijn goede daden beter en gelukkiger maakt in deze en de andere wereld, in dit en toekomstig bestaan de weg vrijmaakt en voorbereidt voor het uiteindelijke ontwaken uit de droom van het bestaan tot de werkelijkheid van de oneindige vrede van het nirvana. Dat betekent in ronde taal: niemand kan volgens de leer van de Boeddha zijn eigen verlossing bewerkstelligen zonder zich ook voor het welzijn van anderen - mensen en dieren - in te zetten."

Met zo'n overtuiging is de vraag of de westerse boeddhist zich moet toeleggen op meditatie of sociale betrokkenheid overbodig. Het is niet of-of, maar en-en.

(Bodhi Baum, Buddhistische Zeitschrift für Gesellschaft und Kultur. Verlag Octopus, Fleischmarkt 16, A-1010 Wien.) □

HET DIAMANT-SUTRA

vertaald en toegelicht door Rob Janssen

Het sutra van de 'Diamantsnijder' (Vajracchedika Prajñaparamita), dat beter bekend is onder de naam 'Diamant Sutra', is een Mahayana-sutra dat behoort tot de Prajñaparamita-literatuur, dat wil zeggen de teksten die de 'perfectie van inzicht' (prajñaparamita) tot onderwerp hebben. Het Mahayana kent zes perfecties (paramita) of deugden, die door de Bodhisattva beoefend moeten worden om tot verlichting te komen. De 'perfectie van inzicht' is de laatste en de meest belangrijke.

Het sutra behoort tot de oudste Mahayana-teksten en is geschreven in het Sanskrit in de eerste eeuwen van onze jaartelling, in ieder geval vóór 402 na Chr., toen de eerste vertaling in het Chinees door Kumarajiva verscheen. Later zouden er nog vijf volgen. Er zijn verscheidene vertalingen gemaakt in het Tibetaans, Mongools, Manchu en zelfs in het Sogdisch. De tekst was en is zeer populair onder Mahayana-boeddhisten in oost en west. Het sutra heeft vooral een grote invloed uitgeoefend op Zen en het Tibetaans boeddhisme. Er zijn vertalingen verschenen in het Frans, Duits en Engels. In deze en de volgende afleveringen van Saddharma zal de eerste vertaling in het Nederlands verschijnen, gebaseerd op de Sanskrit-tekst uitgegeven door Conze (1957).

De tekst bestaat uit twee delen en 32 hoofdstukjes. Het eerste gedeelte bestaat uit twaalf hoofdstukken, die waarschijnlijk het oorspronkelijke sutra uitmaakten. De overige tekst is, naar men vermoedt, later toegevoegd en heeft veel minder diepgang. Het eerste deel is redelijk coherent, terwijl het tweede deel zelfs voor geleerden als Vasubandhu, Asanga en Kamalasila, die er commentaren op schreven, duister bleef. Volgens Conze zijn wellicht de palmbladen van het tweede deel van het oorspronkelijke manuscript door elkaar geraakt ofwel bestaat dit gedeelte uit een mengelmoes van losse uitspraken. Volgens Sangharaksita (1975) heeft een Ch'an-meester uit de Ming-dynastie een bevredigende oplossing voor het raadsel gevonden.

Han-shan - zo heet hij - zegt in zijn commentaar op dit sutra dat de tekst bedoeld is om de Diamanten Geest van de Boeddha te openbaren, waardoor de twijfels van de mensen worden 'afgesneden' en hun geloof wordt gewekt. Boeddha ontzenuwt namelijk in de loop van zijn dialoog met Subhuti diens twijfels, die oprezen toen laatstgenoemde luisterde naar het betoog van de Boeddha. De ogenschijnlijke wanorde in het tweede deel van het sutra is te wijten aan de onuitgesproken

twijfels van Subhuti, die de Boeddha echter kende en waarop hij reageerde. Vasubandhu registreerde reeds 27 twijfels en Han-shan 35. Deze twijfels betreffen o.a. de ware aard van de Boeddha, de Dharma - waarin ogenschijnlijke tegenspraak te vinden is - en het vermogen van de leerling om deze sublieme leringen te begrijpen en in praktijk te brengen. De eerste zestien hoofdstukken zouden 17 grove twijfels behandelen en in de laatste zestien hoofdstukken zouden 18 meer subtiele twijfels aan de orde gesteld worden. Hoe dit ook zij, we zullen de tekst zoveel mogelijk voor zichzelf laten spreken en alleen hier en daar van enig commentaar voorzien. Er zijn overigens meer dan honderd commentaren verschenen in het Sanskrit, Tibetaans en Chinees.

Hier volgt de vertaling uit het Sanskrit van de eerste drie hoofdstukken.

Namo Bhagavatyai Ãryaprajñaparamitayai
(Eer aan de Verheven Edele Perfectie van Inzicht)

1. Aldus heb ik op een keer gehoord. De Verhevene verbleef eens in Sravasti, in het Jeta-bos, het park van Anathapindika, samen met een grote schare van monniken, bestaande uit 1250 monniken, en met vele Bodhisattva's, grote wezens. Toen dan, vroeg in de morgen, kleedde de Verhevene zich, nam zijn mantel en zijn bedelnap op en ging de grote stad Sravasti binnen voor een bedelronde. Na in de grote stad Sravasti rondgegaan te zijn om te bedelen en na gegeten te hebben legde de Verhevene, teruggekomen van zijn bedelronde, zijn nap en mantel weg, waste zijn voeten en zette zich neer op een voor hem bereide zitplaats. Hij kruiste zijn benen, richtte zijn lichaam op en vestigde zijn aandacht op een punt voor hem op de grond. Toen dan naderden vele monniken de Verhevene en na hem genaderd te zijn groetten zij de voeten van de Verhevene met hun hoofden en na driemaal om de Verhevene gelopen te zijn zetten zij zich neer aan één kant.

2. Op dat moment voegde zich de eerwaarde Subhuti bij deze verzameling en ging zitten. Toen dan rees Subhuti van zijn zitplaats, legde zijn bovenkleed over een schouder, plaatste zijn rechterknie op de grond, maakte met gevouwen handen een buiging in de richting van de Verhevene en sprak het volgende tot de Verhevene: "Het is wonderlijk, o Verhevene, het is buitengewoon wonderlijk, o Goedgegane, hoe zeer de Bodhisattva's, de grote wezens, geholpen zijn met de hoogste hulp door de Tathagata, de Arhat, de Volledig Ontwaakte.

Het is wonderlijk, Verhevene, hoezeer de Bodhisattva's, de grote wezens, met het grootste geschenk begiftigd zijn. Hoe, Verhevene, moet een zoon of dochter van goede familie, die op weg is in het Bodhisattva-voertuig, in het leven staan, hoe moeten zij voortgaan, hoe moeten zij hun geest onder controle brengen?"

Na deze woorden sprak de Verhevene tot de eerwaarde Subhuti: "Heel goed, heel goed, Subhuti. Zo is het, zoals je zegt. Geholpen zijn de Bodhisattva's, de grote wezens, met de hoogste hulp door de Tathagata; begiftigd zijn de Bodhisattva's, de grote wezens, met het grootste geschenk door de Tathagata. Daarom, Subhuti, luister goed, met grote aandacht: ik zal spreken over hoe iemand, die zich op het Bodhisattva-pad begeven heeft, in het leven moet staan, hoe hij moet voortgaan, hoe hij zijn geest onder controle moet brengen."

"Zo zij het, Verhevene," gaf Subhuti de Verhevene ten antwoord.

3. De Verhevene sprak het volgende: "Welnu, Subhuti, iemand die zich op het Bodhisattva-pad begeven heeft, moet aldus een gedachte produceren: hoeveel wezens er ook zijn in het bereik der wezens die vallen onder het begrip 'wezen' - of ze nu uit een ei geboren zijn of uit een baarmoeder of uit vochtige hitte of op spontane wijze geboren zijn, met vorm of zonder vorm, met bewustzijn of zonder bewustzijn, of ze nu bewust noch onbewust zijn - voor zover enig bereik van wezens gekend wordt: zij allen moeten door mij tot nirvana gebracht worden, tot het bereik van het nirvana-zonder-rest. Maar ook al zouden ontelbare wezens zo tot nirvana gebracht worden, er is geen enkel wezen tot nirvana gebracht. En waarom? Indien, Subhuti, bij een Bodhisattva het begrip 'wezen' zou opkomen, zou hij geen Bodhisattva genoemd mogen worden. En waarom? Hij kan geen Bodhisattva genoemd worden, bij wie het idee van een 'zelf' zou opkomen of het idee van een 'wezen' of het idee van een 'ziel' of het idee van een 'persoon'."

Toelichting

Het eerste hoofdstuk van het sutra is een getrouwe copie van bepaalde oudere Pali-sutta's. Daarmee werd ongetwijfeld geprobeerd een zekere legitimiteit te geven aan de tekst, die niet op de historische Boeddha is terug te voeren. Er zijn echter ook tegenwoordig nog aanhangers van het Mahayana die het tegendeel beweren. Anderen houden staande dat de Mahayana-sutra's weliswaar niet direct het woord van de Boeddha weerspiegelen, maar dat ze wel door de Boeddha zijn geïnspireerd.

Dat de schrijvers van deze sutra's zich van een probleem bewust waren, blijkt uit het eerste hoofdstuk van de Astasahasrika Prajñaparamita (de Perfectie van Inzicht in 8000 verzen) - waarschijnlijk de oudste tekst van het Mahayana, waarvan de kern uit de eerste eeuw voor Chr. stamt. Daar verzoekt de Boeddha aan Subhuti de aanwezige Bodhisattva's 'geïnspireerd' toe te spreken en hen te onderrichten over de Perfectie van Inzicht.

Sariputra, die zich ook onder het gehoor bevindt, vraagt zich in gedachten af, of Subhuti zal spreken op grond van zijn eigen vermogen of onder invloed van (geïnspireerd door) de Boeddha. Subhuti leest de gedachten van Sariputra en zegt dat 'al wat de leerlingen van de Verhevene verkondigen beschouwd moet worden als het manhaftige werk van de Tathagata. En waarom? Omdat ze, zich oefenend in de Dharma die door de Tathagata geleerd is, volgens dat onderricht in de Dharma de ware natuur der dingen (dharmata) realiseren. Die ware natuur realiserend en bewarend, is wat ze ook leren niet in conflict met de ware natuur der dingen. Dit is puur een uitvloeisel van het Dharma-onderwijs van de Tathagata'.

Met deze tekst kan het Mahayana het schrijven van nieuwe sutra's rechtvaardigen, omdat ze voortvloeien uit een traditie van meesters die de leer van de Boeddha gerealiseerd hebben.

In hoofdstuk 2 vraagt Subhuti de Boeddha, hoe een Bodhisattva - dat wil zeggen iemand die als ideaal heeft een leven gewijd aan het bereiken van de Verlichting, niet voor zichzelf maar voor het welzijn van alle levende wezens - in het leven moet staan en waarop hij zijn gedachten systematisch en gecontroleerd moet richten. De Boeddha herhaalt de vraag, zoals vaak gebeurt in de oude teksten, en geeft in het derde hoofdstuk een antwoord. Dit antwoord confronteert ons meteen met het centrale thema van dit sutra: de leer van het anatma (niet-zelf). De Bodhisattva moet zijn gedachten richten op het leiden van alle wezens tot het volkomen nirvana (nirvana zonder rest), maar tegelijk moet hij beseffen dat er geen 'wezen' tot nirvana gebracht is, omdat bij de mens en andere levende wezens geen 'wezen' (atman) te onderkennen valt. Dit is de gigantische paradox waarop we in dit sutra stuiten en waarvoor geen logische, maar eerder een intuïtieve oplossing in het vervolg gevonden zal worden.

<u>*LITERATUUR*</u>

Vajracchedika Prajñaparamita; ed. and transl. Edward Conze. Rome 1957.

Sangharaksita, *The Eternal Legacy*. Tharpa Publ., London 1985.

DALAI LAMA EN LAMA SOGYAL OP CONGRES OVER ZIEKTE, DOOD EN GENEZING

In Montreal (Canada) werd van 20 tot en met 23 juni een congres gehouden met als thema *Het proces van genezing: aan gene zijde van lijden of dood*. Deze wat cryptische benaming zette de toon voor een levendige bijeenkomst, waar vertegenwoordigers van het (Tibetaans) boeddhisme, de psychoanalyse, de psychosomatische geneeskunst, de (transpersonale) psychologie, het shamanisme, de biofeedback, de parapsychologie en de homeopathie elkaar in een vruchtbare dialoog ontmoetten.

Hoewel het hier veelal randgebieden van de officiële wetenschap betreft, werd het congres toch georganiseerd door de bekende universiteiten van Canada (McGill, Laval, Sherbrooke etc.), en wel door de medische faculteiten van deze instellingen, in het bijzonder door de psychiatrische afdelingen ervan. De drieduizend aanwezigen waren in het algemeen werkers op het gebied van de geestelijke volksgezonheid: psychotherapeuten, psychiaters, psychologen.

Opmerkelijk was de sterke boeddhistische inbreng, die lijfelijk gestalte kreeg in de aanwezigheid van Zijne Heiligheid de Dalai Lama, die de eerste spreker was en op de laatste dag deelnam aan een panel-discussie. Van zijn rede, getiteld 'Het lijden van de mens en van de aarde', volgt hier een korte samenvatting.

Raadselachtige geest

De Dalai Lama begon met een inleiding over de menselijke geest *(mind)*, die een raadselachtig gegeven is. Als de geest kalm wordt, is er vrede. Wanneer de geest rustig wordt op basis van mededogen, is deze rust dieper van aard. Het nut van een rustige geest zien we vooral bij ziekte. Daarom is het belangrijk de geest te trainen zolang we nog gezond zijn. Frustratie, angst en opwinding scheppen een ongezonde sfeer voor de mens. De hele omgeving verliest daardoor haar evenwicht en het resultaat is moord, doodslag en vervuiling van de wereld. Het doel van het leven is echter gelukkig zijn en daarom moeten we een rustige geest cultiveren.

De manier waarop we aankijken tegen het lijden in de wereld hangt af van onze religieuze voorstellingen. Geloven we in een god of in wedergeboorte? In de boeddhistische visie komt alle lijden voort uit oorzaken en voorwaarden. Oorzaken zijn bepaalde gebeurtenissen;

voorwaarden zijn bijkomstige omstandigheden. Oorzaken alleen zijn niet voldoende om leed te doen ontstaan, voorwaarden evenmin.

We hebben allemaal het instinctieve verlangen om gelukkig te zijn. Of dit nu aangeboren is of niet, doet er niet veel toe. Het is in ieder geval een observeerbaar feit. Lijden is een ongewenste toestand. Het is moeilijk om in te zien, dat er een betekenis aan gegeven zou kunnen worden. Misschien is dat mogelijk bij een specifiek lijden, maar in het algemeen heeft het waarschijnlijk geen zin. We willen er zo snel mogelijk van af.

Het lijden kan op vele manieren bekeken worden. Er is lijden dat het gevolg is van een langdurig verkeerde levensinstelling of van een plotselinge toevallige gebeurtenis. Daarnaast kunnen we een onderscheid maken tussen lichamelijke en geestelijke pijn. Het lichaam kan lijden terwijl de geest rustig is en zonder pijn. Andersom kan de geest lijden terwijl het lichaam vrij is van pijn. Soms neemt een mens bewust pijn op zich, bijvoorbeeld voor het welzijn van anderen. Dan blijft hij toch vrij van pijn. Hij kan zelfs vreugde in zijn toestand scheppen. Sommige soorten pijn kan men overwinnen, andere niet. Pijn is dus een complexe zaak. Het is nodig goede indelingen van de vele vormen van pijn te maken en er remedies voor te vinden.

In de boeddhistische visie is lijden een gevolg van onwetendheid aangaande de aard van de werkelijkheid. Men kan een einde maken aan de foutieve kijk op de wereld, waardoor het lijden verdwijnt. De oorzaken van lijden kunnen we indelen in uitwendige en inwendige. De uitwendige oorzaken zijn van maatschappelijke aard, b.v. vervolging vanwege de religie die men aanhangt en honger door een slecht maatschappelijk systeem. Inwendige oorzaken zijn bepaalde gedachten en strevingen, die in onszelf te vinden zijn en die ons karma genoemd worden. Karma komt voort uit motivatie, die op haar beurt weer ontstaat uit onwetendheid. Niet alles wat ons overkomt is een gevolg van karma. Als we lopend op straat een dakpan op ons hoofd krijgen, is dat het gevolg van een natuurwet. Er zijn ook vormen van leed die onvermijdelijk zijn, zoals ouderdom, ziekte en dood. We moeten ons hierop mentaal voorbereiden. Als ze ons dan overkomen, zijn we er beter tegen opgewassen.

De aarde is onze 'moeder'. Zij is niet alleen de oorsprong van ons leven, maar ook de basis voor ons overleven. Planten en dieren lijken in eerste instantie zonder relatie met ons te bestaan, maar als we goed kijken, ontdekken we op een diep niveau een nauw contact. Dat blijkt bijvoorbeeld uit de rust die van de natuur uitgaat, wanneer we ons voor haar openstellen. De huidige deplorabele toestand van onze

planeet is het resultaat van collectief karma. Het boeddhisme huldigt een holistische visie op de werkelijkheid.

Hoewel er de schijn is van het tegendeel, is de menselijke natuur in wezen niet agressief, maar zachtmoedig. Altruïsme en een respectvol omgaan met de natuur zijn in principe mogelijk. Voor het scheppen van een goede samenleving is de verhoging van het welvaartsniveau van grote groepen van de wereldbevolking noodzakelijk. Anderzijds moet de bevolkingsexplosie, die een regelrechte ramp is, teruggedrongen worden.

Helderheid

Karen Kissel Wegela, een leerlinge van Chögyam Trungpa, sprak over 'contemplatieve psychotherapie': een mengeling van psychotherapie met traditioneel (Tibetaans) boeddhistische opvattingen. Zij werkt in het Naropa Instituut in Boulder (Verenigde Staten), waar onder de studenten heel weinig boeddhisten zouden zijn. Spreekster ging uit van drie stellingen: 1. Er is basaal in onze geest een 'stralende gezondheid' te ontdekken; 2. Ons Ego verduistert deze helderheid; 3. We kunnen gezondheid in de verwarring herkennen.

Hoe dom, wijs of psychotisch we ook zijn, in wezen zijn we gezond. Onze fundamentele natuur is in de grond wakker. Zij heeft ook het karakter van 'ruimtelijkheid' - een ander woord voor 'leegte'. Omdat onze geest open is, kan hij elke ervaring opnemen en verwerken, net zoals de hemel (het uitspansel) niet gestoord wordt door het weer. We kunnen leren weer in contact te komen met de lucide helderheid van onze geest. Waardoor is deze fundamentele helderheid bij zoveel mensen verdwenen? Door het grijpen naar een 'ik' als een afgescheiden, permanente, vaste entiteit. Dit leidt tot lijden. De werkelijkheid is immers een continu proces van verandering. Het kost veel energie en strijd om de onwetendheid met betrekking tot onze werkelijke natuur in stand te houden. Dit gevecht zelf is het Ego. Anderzijds zijn het innerlijke gevecht en de chaos goed nieuws! Het geeft ons inzicht in wat er gaande is en daardoor kunnen we onze innerlijke houding veranderen. De rol van de therapeut hierbij is: aandachtig aanwezig te zijn.

Bijna-dood-ervaring

Veel aandacht werd er door diverse sprekers geschonken aan de BDE (Bijna-Dood-Ervaring). *Kenneth Ring* stelde dat deze ervaring

sterk bepaald wordt door de cultuur waarin men leeft. Het *Tibetaanse Dodenboek* heeft niets te maken met de BDE. Er is andere literatuur in Tibet geschreven die er wel over gaat. In de Europese literatuur uit de Middeleeuwen (tussen tiende en dertiende eeuw) blijkt dat degene die uit de dood is teruggekeerd de opdracht heeft gekregen de waarheid van het christendom te verkondigen. De vroeg-Tibetaanse en de middeleeuws-Europese BDE verschillen op hun beurt van de BDE van de huidige mens. Thans ligt de nadruk op liefde: acceptatie van de eigen persoon en liefde voor God en de medemens. Er is in de BDE geen rechter, maar een alles accepterend Wezen. Men ervaart de universele achtergrond in alle religies, de eenheid met het Licht en de dood als een illusie.

Lama Sogyal kreeg de lachers op zijn hand door na een lang stilzwijgen te verklaren: "De natuur van de dood is leven. Dit is het einde van mijn verhaal." Na enig aandringen gaf hij nadere uitleg. Leven en dood zijn één. We zijn bang voor de dood omdat we het leven niet begrijpen. We durven de dood niet in de ogen te zien, omdat we onszelf niet durven zien. De dood is een spiegel waarin ons de werkelijke aard van het leven getoond wordt. Wij zijn 'bijziend' geconcentreerd op het leven. De dood is niet zo slecht als hij lijkt. Maar we moeten ons er goed op voorbereiden. We sterven immers zoals we geleefd hebben. Hoe kunnen we ons erop voorbereiden? Door in te zien dat leven niets anders is dan verandering. Als er geen verandering was, zou er geen dood zijn. Op de vraag: "Waarom is er verandering?" antwoordde hij lachend in het Frans: "Ça y est, c'est ça." (Het is er nu eenmaal, zo is het). Achter alle verandering ligt 'iets': een nieuwe dimensie van vrijheid, zoals de blauwe lucht achter de wolken ligt. Dit 'iets' kon hij alleen maar aanduiden als 'de doodloze, oneindige natuur van de geest'. (Zei de Boeddha al niet dat hij het 'doodloze' gevonden had?)

Aan te bevelen is het recente boek van Lama Sogyal, *The Tibetan Book of Living and Dying*.

Veranderd bewustzijn

Charles Tart, hoogleraar psychologie aan de Universiteit van Californi-, stelde vast dat de wetenschap op gespannen voet staat met wereld van de spiritualiteit. Ze zullen ooit samen moeten komen om werkelijke vooruitgang in de wereld mogelijk te maken. Tart heeft bekendheid verworven door zijn onderzoekingen naar 'altered states of consciousness'. De dood beschouwt hij als zo'n 'toestand van verand-

erd bewustzijn', te vergelijken met drug- en meditatie-ervaringen.

Centraal stond bij hem de vraag: "Wie ben ik?" Wie ben ik als ik boos ben? Wie ben ik als ik droef ben? Zo ook : wie ben ik als ik dood ben? Het 'ik' kent talloze vormen, die alle instabiel en veranderlijk zijn. Door de relatieve onveranderlijkheid van dingen en mensen om ons heen denken we dat ons 'ik' ook onveranderlijk is. Dit is slechts schijn. Ook het idee een afzonderlijk 'ik' te zijn berust op een verkeerde visie. Tijdens 'toestanden van veranderd bewustzijn' verliezen we deze visie en ervaren we de ongescheidenheid van ik en wereld.

De materialistische wereldbeschouwing heeft bij ons het oorspronkelijk beleven onderdrukt. Tegen het materialisme kunnen de resultaten van de parapsychologie in stelling worden gebracht. Tart heeft zelf gedurende vele jaren experimenteel onderzoek op dit gebied verricht en is overtuigd van het bestaan van paranormale verschijnselen. Hij moest toegeven dat er veel bedrog op dit gebied is en ondeugdelijk onderzoek. Zijn conclusie was: "Het zou me niet verrassen als ik na mijn dood weer tot bewustzijn kwam, maar het zou me verbazen als *ik* weer tot bewustzijn kwam."

Ruimte van de geest

Lama Sogyal sprak over meditatie als een 'toestand van veranderd bewustzijn', die de stress uit het leven wegneemt doordat men doordringt tot de 'ruimte van de geest'. Maar daar blijft het niet bij. Men komt erdoor in aanraking met het Absolute. Dit is ons Ware Ik, dat in tegenstelling staat tot ons dagelijkse 'ik'. Alle lijden, ook ziekte, komt voort uit het niet beseffen van de aard van ons Ware Ik. Wij grijpen voortdurend naar een fictie: ons dagelijkse ik. Hoe kun je je hechten aan iets dat er in laatste instantie niet is? Er zijn twee manieren om ons alledaagse 'ik' te overstijgen: 1. Devotie, zoals bij christenen; 2. Compassie, de boeddhistische methode. Compassie is de bron van verlichting. Lama Sogyal wees in dit kader op teksten van Santideva *(Bodhicaryavatara)*. Als praktische methode beval hij een ademhalingsoefening aan waarbij men op geleide van de adem 'geven' en 'ontvangen' oefent. Deze methode leidt tot genezing van innerlijke kwellingen en opent de mens voor zijn medemens.

De essentie van meditatie is 'ruimheid' *(spaciousness)*: ruim voor jezelf zijn en voor je omgeving. Dat wil zeggen dat men zich niet identificeert met opkomende emoties: "Laat het opkomen in het opkomen." Het lichaam moet uitgestrekt als een berg zijn, de blik wijd als de oceaan. Als het moeilijk is om 'ruim' te zijn, gebruik dan de

ruimte. Kijk in de blauwe lucht. De heldere lucht van de herfst is daar heel geschikt voor. Ga op een berg zitten en kijk naar de horizon. Laat de uitwendige hemel de inwendige hemel inspireren. Leg aandacht in je ogen en je ogen in het uitspansel. Ook rustig wandelen is een goede oefening om innerlijke ruimte te scheppen.

De oorzaak van alle onwetendheid is afgeleid zijn. De remedie daartegen is aandacht. Niemand is 'thuis', aandachtig bij de dingen. Breng de geest 'naar huis' en verminder daardoor het grijpen naar de wereld. Wanneer we niet meer 'grijpen' (verlangen) wordt de geest vanzelf rustig, zoals water als je er niet meer in roert. De geest keert zo weer terug tot zijn ware natuur en we worden weer vrienden van onszelf. Tegelijk wordt het sacrale karakter van de wereld ons geopenbaard: alles is heilig, zelfs het kussentje waarop we zitten.

Tijdens meditatie is de adem het voertuig van de geest. Maar leg niet 100% van je aandacht in de ademhaling. Dat is te krampachtig. (Duitsers moeten slechts voor 12% en Italianen voor 88% gericht zijn op hun ademhaling!) We moeten aandachtig en tegelijk ontspannen zijn. Als we plotseling denken: "O jee, mijn gedachten zijn aan de haal!", breng de geest dan rustig terug. Het hebben van een gedachte is niet het probleem: denken is het probleem. Het verschil tussen ons en de leraren is de manier van omgaan met gedachten. Tijdens meditatie is onze geest aanvankelijk een snelle stroom, die geleidelijk een brede, traag stromende rivier wordt en dan uitmondt in de rustige zee. Ook het kijken naar een beeld van een Boeddha of een bodhisattva kan ons kalmeren. Daarom bouwen boeddhisten schrijnen - om ons te inspireren. Daarom branden we ook wierook. Boeddha's hebben geen wierook nodig. We branden wierook alleen voor onszelf.

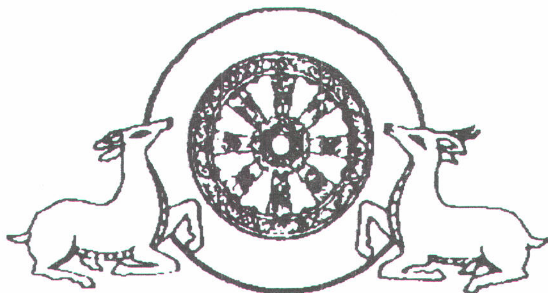
Mediteer niet te lang achtereen. Padmasambhava, de stichter van de Nyingma-school in Tibet, gaf het advies korte perioden van meditatie af te wisselen met een pauze. Op een bepaald moment, wanneer we alles loslaten, 'gebeurt' meditatie. Uit deze kalmte ontstaat inzicht (vipassana). Als je dit niveau transcendeert, manifesteert zich de Grote Perfectie *(Dzogchen)*. Daarover valt niets meer te zeggen. Dzogchen is in Tibet het equivalent van Zen. Men leert erdoor de Boeddha-natuur in ons te realiseren. Boeddha was al verlicht toen hij geboren werd. Zijn leven was alleen een voorbeeld voor ons. De successie van leraren *(lineage)* is de manifestatie van de levende verlichting. Ook wij kunnen aan de verlichting deelachtig worden, maar het kost tijd. De Dalai Lama heeft, toen hij dertig jaar oud was, het verlangen om de verlichting in dit leven te bereiken opgegeven. Hij vond het nuttiger zich volledig voor andere wezens in te zetten.

Het helpen van andere wezens is echter hetzelfde als verlicht zijn. Mensen die zeggen dat ze verlicht zijn, zijn het niet! Het grote geheim is dat we niet verlicht worden: we verliezen alleen onze onwetendheid, ons waandenken *(delusion)*. Verlichting is dus mogelijk - "misschien ook voor de Fransen," voegde hij daaraan toe onder gelach van de toehoorders, die wisten dat hij recentelijk een centrum heeft gesticht in Montpellier in Frankrijk.

Lama Sogyal weidde vaak uit over algemene boeddhistische principes en meditatie in het bijzonder. Het bleek steeds weer dat dit nodig was om zijn visie op het thema van het congres begrijpelijk te maken voor de aanwezigen, van wie de meesten niet-boeddhist waren. Over de dood zei hij bijvoorbeeld dat alle kennis hierover (ook over het leven) in onze geest door middel van meditatie is te vinden. Daarbij ging hij uitvoerig in op tantrische methoden. Na de geest gereinigd te hebben met preliminaire oefeningen (mantra-recitatie, buigingen, mandala-offeringen) en oefening van de aandacht kunnen we een specifieke godheid genereren en ons daarmee identificeren. De godheid, b.v. Avalokitesvara, komt niet van buiten, maar is een archetypisch beeld in ons, een aspect van het boeddhaschap. Zo kunnen we onze Boeddha-natuur realiseren. De godheid is eigenlijk onze Boeddha-natuur.

Na het congres gaf de Dalai Lama gedurende twee dagen leringen, tijdens welke hij op de grondslagen van het boeddhisme inging. Het thema van het lijden stond daarbij centraal. Als een *blessing* voerde hij tenslotte de sadhana van Avalokitesvara uit. Er waren tweeduizend aanwezigen bij dit speciale onderricht.

RJ

BOEKEN

EEN ZEN-WERKBOEK

Hugo M. Enomiya-Lassalle, *Zen-onderricht*. Bewerkt door Roland Ropers en Bogdan Snela. Vert. Aleid Swierenga en Mark Desorgher. Altamira, Heemstede, 1990. ISBN 90-6963-095-8. Verlaagde prijs f 24,90.

Dit boek van de inmiddels overleden zenmeester en jezuïet Enomiya-Lassalle is drie jaar geleden verschenen, maar het blijft een prima inleiding tot een tijdloos onderwerp. Wie op zoek is naar een duidelijk geschreven, zeer informatieve en goed geïllustreerde wegwijzer voor de beoefening van Zen krijgt waar voor zijn geld. (Let wel even op: er zijn abusievelijk ook misdrukken in omloop geraakt.)

De tekst is gebaseerd op een cursus die Enomiya-Lassalle in 1977 in zijn zen-centrum Shinmeikutsu in Japan heeft gegeven. Alle aspecten van zen waarmee de zenbeoefenaar in de praktijk te maken krijgt, komen in verschillende gradaties van diepgang in het boek aan de orde. De foto's en tekeningen maken er inderdaad, zoals hij in het voorwoord schrijft, een zenwerkboek van.

Pater Enomiya-Lassalle heeft in de halve eeuw dat hij zen beoefende, nimmer zijn christelijk geloof verloochend. Zijn uiteenzettingen van overeenkomsten en verschillen tussen de traditionele, christelijke weg van de mystiek en wat hij zenmystiek noemde, hebben zijn zen-onderricht voor westerlingen op een unieke manier verrijkt. Zo ook in dit boek.

JdB

HET ZWAARD VAN ZEN

Bodhidharma, *De oorsprong van zen*. Vert. uit het Chinees door Red Pine als *The zen teachings of Bodhidharma*. Ned. vert. uit het Engels door Robert Hartzema. Karnak, Amsterdam, 1993. ISBN 90-6350-057-2. Prijs f 26,50.

Bodhidharma, de patriarch van zen-boeddhisten en van beoefenaars van de vechtkunst kungfu, is een legendarische figuur die misschien zelfs nooit heeft bestaan. En of de hem toegeschreven teksten werkelijk van hem afkomstig zijn, is ook twijfelachtig.
So what? De geschriften zijn er niet minder fascinerend door.

Vertaler Red Pine verdoezelt in zijn toelichting de twijfels zeker niet, maar hij volgt zonder getob de vrijwel algemeen aanvaarde opvatting: Bodhidharma arriveerde rond het jaar 475 uit India in China. Hij was een tot het boeddhisme bekeerde zoon van koning Simhavarman van het Zuidindiase rijk Pallava. Na allerlei omzwervingen zou hij omstreeks 520 nabij de Shaolin-tempel ten zuidoosten van Loyang negen jaar hebben gemediteerd met uitzicht op de wand van een grot. In 528 zou hij, ongeveer 68 jaar oud, zijn overleden. Hij had kort tevoren de leiding van de door hem gestichte traditie overgedragen aan zijn eenarmige leerling Hui-k'o.

Bodhidharma's benadering van zen was uitzonderlijk. In de woorden van Red Pine: hij gebruikte het zwaard van de wijsheid dat zijn leermeester Prajnatara hem had gegeven, om de geest van zijn discipelen los te snijden van regels, trance-ervaringen en geschriften.
De vier teksten die in dit boek zijn bijeengebracht, zijn dan ook bijzonder bondig en rechttoe-rechtaan, deels in de vorm van vraag/antwoord. De titels zeggen het al: Overzicht van de beoefening, De bloedstroom, Ontwaak! en De doorbraak. De vertaler heeft royaal korte, heldere noten toegevoegd zodat de leringen van 1500 jaar geleden goed te volgen zijn. Voor sinologen zal het interessant zijn dat de Chinese tekst naast de vertaling is afgedrukt; niet-sinologen kunnen het zien als een passende illustratie. Uitgeverij Karnak bouwt geleidelijk een mooi fonds op waarvoor vrienden van het boeddhisme dankbaar kunnen zijn.

JdB

HET REINE LAND

Shinran Shonin, *Kyogyoshinsho; Ken Jodo Shinjitsu Kyo Gyo Sho Monrui*; Verzameling van Citaten, Openbarende de Ware Leer, Praktijk en Verwezenlijking. Vert. Shitoku A. Peel. De Simpele Weg, Antwerpen, 1993. Prijs f 32,--.

Sh. Peel, verbonden aan de Faculteit voor vergelijkende godsdienstwetenschappen in Antwerpen en priester van de aldaar gevestigde Jiko-ji, de Tempel van Licht en Mededogen, heeft een belangrijke selectie vertaald uit het hoofdwerk van de stichter van de Japanse 'Ware School van het Reine Land' *(Jodo-Shinshu)*, Shinran Shonin (1173-1262). De vertaler heeft er alles aan gedaan om door een inleiding, talloze noten tussen de tekst, zes appendices en een bibliografie de lezer te helpen bij het begrijpen van de Sinrans lering

van de 'Ander-Kracht', het bereiken van Verlichting door het onvoorwaardelijke vertrouwen in de heilskracht van de Boeddha Amida.

In de vertaalde tekst, die Peel gemakshalve aanduidt als KGSS, tracht Shinran aan te tonen dat zijn lering niet in strijd is met het Mahayana-denken. Hij beroept zich op de boodschap van de historische Boeddha, Sakyamuni, zoals die volgens hem is neergelegd in de drie Reine-Landsutra's, nl. het Grote en Kleine *Sukhavati-vyûha-sûtra* (Sutra van de tooiselen van het land van zaligheid) en het *Amitayurdhyana-sûtra* (Sutra van de meditatie over het onmeetbare leven). Tevens steunt Shinran op de verdere ontwikkeling van de Reine-Landdoctrine door de zeven patriarchen, van wie de beroemde denker Nagarjuna (2e eeuw na Chr.) de eerste was.

Ondanks inspanningen van de vertaler blijft het werk moeilijke kost.

JdB

DE WEG TOT INZICHT

Santideva, *Het pad van de Bodhisattva; Bodhicaryavatara*. Vert. en inleid. Ria Kloppenborg. Herziene druk. Uitg. Dharma, Amsterdam, 1993. ISBN 90-73728-08-8. Prijs f 26,50.

De vertaling door prof. dr. Ria Kloppenborg van Santideva's klassieke werk over de spirituele ontwikkelingsgang van de Bodhisattva verscheen in 1980 onder de titel *De weg tot inzicht* in De Oosterse Bibliotheek (Meulenhoff, Amsterdam). In deze herziene uitgave heeft de vertaalster een aantal verfijningen aangebracht, zoals uit de gewijzigde titel al blijkt.

Een opvallende verandering is dat zij het Sanskrietwoord *bodhicitta* niet meer vertaalt als 'verlichtingsgedachte'; het heeft als 'streven naar verlichting' een actiever accent gekregen. Iets dergelijks is gebeurd met vîrya, een van de zes volmaakte deugden, dat is veranderd van 'geestkracht' in 'inzet' en elders 'inspanning'.

Behalve dergelijke aanscherpingen zijn de vertaling en de toelichting ongewijzigd. Prof. Kloppenborg, hoogleraar in de geschiedenis van de levende religies en vergelijkende godsdienstwetenschap aan de Rijksuniversiteit Utrecht, noemt dit werk van Santideva vanwege zijn dichterlijke kwaliteiten een van de hoogtepunten van de Mahayana-literatuur en het devotionele aspect ervan maakt het voor velen "een toegankelijk, ontroerend werk". De levendige vertaling draagt daar voor de Nederlandse lezer het hare toe bij.

JdB

BOEDDHISTISCHE AGENDA

Buddhavihara, Amsterdam

In het vipassana-centrum Buddhavihara in Amsterdam, geleid door de eerw. Mettavihari, worden meditatieweekends gehouden op de volgende data: 1-3 oktober, 5-7 november en 10-12 december. Voorts wordt elke maandag-avond van 18.00 tot 20.00 uur een meditatie-bijeenkomst gehouden.

Inl.: Buddhavihara, St. Pieterspoortsteeg 29, 1012 HM Amsterdam. tel. 020-6264984 (Joke Hermsen).

Dharmadhatu, Amsterdam

Wekelijks meditatiebijeenkomsten en cursussen.

Inl.: Dharmadhatu, 1e Jacob van Campenstraat 4, 1072 BE Amsterdam, tel. 020-6794753 of 020-6228120.

Kanzeon Zen Centrum Nederland

In Amsterdam staan de volgende activiteiten op het programma.

20 sept.: zazen en dharma-talk door Genpô Sensei.

27 sept. en zeven volgende maandagavonden: introductiecursus.

18 sept., 9, 16 en 30 okt.: Boeddhistisch Leerhuis: Inleiding en praktijk van het (zen)boeddhisme o.l.v. Greta Aerts en Maurice Knegtel.

23 sept.-16 dec. op donderdagen: studieklas Avatamsaka-soetra. 31 okt.: zazen-weekend o.l.v. Nico Tydeman.

27-28 nov.: idem.

Elke dinsdag- en donderdagavond: zazen-bijeenkomst o.l.v. Nico Tydeman. Wekelijkse zazen-bijeenkomsten worden voorts gehouden in Enschede, Den Haag, Hoorn, Leiden, Nijmegen en Rotterdam.

Inl.: Kanzeon Zen Centrum Amsterdam, Kraijenhoffstraat 151, 1018 RG Amsterdam, tel. 020-6276493/ 6187922.

Maha Karuna Zen-gemeenschap

Het programma vermeldt een reeks bijeenkomsten o.l.v. Ton Lathouwers en vaste zazen-avonden in een groot aantal plaatsen in Nederland en België. Een folder is verkrijgbaar bij het secretariaat: Van Schoonbekestraat 186, B-2018 Antwerpen, tel. (09-32-)(0)3-2373718.

Tiltenberg, Vogelenzang

18-22 okt.: zen-werkweek.

22-24 okt.: zen-meditatieweekend.

17-21 nov. en 21-24 nov.: sesshin o.l.v. Nico Tydeman.

27-28 nov.: zenmeditatie, metamorfose-massage en initiatisch tekenen met Ursula Gieger en Ingrid Claessen.

10-12 dec.: zen-meditatieweekend.

Inl.: De Tiltenberg, Zilkerduinweg 375, 2114 AM Vogelenzang, tel. 02520-17044.

Vipassana Goes

17-19 sept.: meditatie-weekend o.l.v. Johan Tinge. Inl.: tel. 01194-9930 (Tanni Koens).

Vipassana Groningen

24-27 sept.: meditatie-weekend o.l.v. Johan Tinge.

6-7 nov.: idem.

10-12 dec.: idem.

6 okt.: lezingen door Lama Lobsang Yeshi Rimpoche over 'Twelve dependent links of origination' en 'Tantra'.

Inl.: tel. 050-276051 (Jhananando) of 050-775562 (Karina Rol).

Vipassana Leiden

19-21 nov.: meditatie-weekend o.l.v. Jhananando. Inl.: tel. 071-154862 (Nel) of 01719-17424 (Han).

Vipassana Maastricht

12-14 nov.: meditatie-weekend o.l.v. Jhananando.

Inl.: tel. 04406-40345 (Els Niessen).

Vipassana Rotterdam

22-24 okt.: meditatie-weekend o.l.v. Johan Tinge.

Inl.: tel. 010-4672952 (Margje Schuur) of 010-4611210 (Martin Arends).

Vipassana Tilburg

7 sept. en vijf volgende dinsdagen: introductiecursus o.l.v. Johan Tinge.
1-3 okt.: meditatie-weekend o.l.v. Johan Tinge.

Inl.: 013-436190 (Koen Kwaaitaal).

VWBO

De Vrienden van de Westerse Boeddhisten Orde organiseren de volgende activiteiten.
5 okt. en vier volgende dinsdagen: cursus meditatie en boeddhisme, ook voor beginners, o.l.v. Dh. Vajragita en Dh. Khemasiri, in De Piramide, Voetiusstr. 3, Utrecht.

21-24 okt.: retraite in Rhenen met Dh. Nagabodhi.

14 nov.: dagretraite met studie en zingen van de Mangala Sutra.

28 nov.: dagretraite Sanghafestival.

19-27 dec.: winterretraite.

Inl.: VWBO-Centrum, Montevideodreef 12, 3563 BE Utrecht, tel. 030-620268.

Zendo Nora Houtman

24 okt., 20 nov., 19 dec.: Aandachtsdagen, in de geest van Thich Nhat Hanh.

Inl.: Spoorlaan 46, 3721 PC Bilthoven, tel. 030-283369.
Aandachtsdagen worden ook gehouden in Alkmaar (tel. 072616289) en Amsterdam (tel. 020-6164943).

Zentrum, Utrecht

Introductiecursussen op woensdagen donderdag. Cursussen voor gevorderenden op maandag, dinsdag en woensdag. Docenten: Rients R. Ritskes, Raoul Destrée en Cornelia Wierenga. Voorts:

30-31 okt.: zen-weekend voor gevorderden o.l.v. Rients R. Ritskes en Raoul Destrée.

Inl.: Zentrum, Werfkelder, Oudegracht 297, Utrecht, tel. 030882528. Postadres: Normandië 148, 3524 RM Utrecht.

India Instituut

Op het programma van het India Instituut in Amsterdam staat een cursus Filosofie van het boeddhisme, waarin de ideeën van twee scholen, Theravada en Sarvastivada, tegenover elkaar worden gesteld, en voorts filosofische aspecten van het Mahayana-boeddhisme worden behandeld, in het bijzonder de 'leer van het midden' van Nagarjuna en het idealisme van Dignaga en Dharmakîrti. Docent is dr. A.R. Scheepers.

In een cursus Inleiding in de Indiase wijsbegeerte behandelt drs. Th.P.M. van Leeuwen behalve de hindoeïstische wijsbegeerte ook aspecten van de boeddhistische filosofie. In de (vervolg)cursus Boeddhistische cultuur in Tibet en Bhutan gaat drs. S. de Vries in op de geschiedenis van het boeddhisme in beide landen.

Inl.: India Instituut, postbus 75861, 1070 AW Amsterdam, tel. 6626662 (D.F. Plukker) of 020-6641223 (P. Groeneweg). □

HERFSTBIJEENKOMST SVB
OVER DE DOOD

Hoe gaat men in de levende boeddhistische tradities om met de dood? Welke methoden worden er gevolgd om de dood onder ogen te zien? Deze vragen staan in het middelpunt op de herfstbijeenkomst van de Stichting Vrienden van het Boeddhisme, op zaterdag 13 november in Den Haag.

Drie inleiders zullen de boeddhistische visie op 'een goede dood' belichten. Christa Anbeek bespreekt de zienswijze van de filosoof Nishitani uit de Japanse Kyoto-school, Henk Blezer behandelt de voorstellingen van het Tibetaanse Dodenboek en Jildi Sjah beschrijft de betekenis van de doodsmeditaties bij Tsong-kha-pa. Er is ruime gelegenheid voor gedachtenwisseling.

De herfstbijeenkomst wordt gehouden van 11.00 tot 16.30 uur in het gebouw Isis Maät, Achter Raamstraat 15, Den Haag.

GEZOCHT:
REDACTEUR VOOR SADDHARMA!

De Stichting Vrienden van het Boeddhisme heeft plannen om het kwartaalblad Saddharma in de loop van volgend jaar naar vorm en inhoud aanzienlijk te verlevendigen. Voor de nieuwe aanpak is versterking van de redactie noodzakelijk.

In het bijzonder is dringend behoefte aan een REDACTEUR (m/v) die de eindredacteur bij alle taken aangaande het blad terzijde kan staan. Vaardigheid in tekstverwerking per computer (of bereidheid zich deze kunst eigen te maken) is gewenst.

Wie durft? De eindredacteur, Jacques den Boer, verstrekt u graag nadere inlichtingen. Zijn telefoonnummer is 01751-15770.

